

Základní práva a svobody, rovnoprávnost

Lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné. (Listina základních práv a svobod, článek 1)

Představitelé francouzského lidu... rozhodli se vyložit ve slavnostní Deklaraci přirozená, nezadatelná a posvátná práva člověka, aby tato Deklarace, stále na očích všem členům společnosti, připomínala jim bez ustání jejich práva a povinnosti... (Deklarace práv člověka a občana; přijata francouzským Národním shromážděním, 1789, výňatek z preambule)

Základní práva a svobody jsou upraveny ústavními zákony a mezinárodními smlouvami na ochranu lidských práv.

Až dosud jsme v této kapitole hovořili o právech všeobecně. Nyní je zapotřebí přiblížit si zvláštní druh práv – totiž lidská a občanská práva a svobody. V čem spočívá jejich výjimečnost?

Po formální stránce v tom, že se označují jako **základní práva a svobody**. To znamená, že jsou **upravena ústavními zákony daného státu**. Kromě toho jsou však tato práva upravována také **mezinárodními smlouvami na ochranu lidských práv**. Jak už víte z kapitoly *Stát a občan*, v České republice je tímto ústavním zákonem **Listina základních práv a svobod**. (Dále budeme v této kapitole používat zkrácenou formu názvu, tj. Listina.)

Po obsahové stránce je odlišnost lidských práv a svobod od práv ve všeobecném smyslu dána tím, že se jedná o práva nezadatelná, nezcizitelná, nepromlčitelná a nezrušitelná. To znamená, že se **jich nelze dobrovolně vzdát, nelze je na nikoho převést, nezániknou ani uplynutím času a nikdo (ani stát) je nikomu nemůže odejmout či zrušit**. Jsou to zkrátka práva, která jsou svou podstatou spojena s podstatou naší existence – ať už jako lidí, nebo (nepřímě) jako občanů daného státu. Moderní filozofické koncepce, o které se soudobé pojetí lidských práv a svobod opírá, mají své hluboké historické kořeny. Jejich zdroje nalezneme už ve starověké filozofii či v náboženské tradici judaismu a křesťanství. Největší zásluhy o rozvinutí těchto koncepcí mají zejména britští a francouzští osvícenští filozofové (například John Locke nebo Jean-Jacques Rousseau).

Z této jejich povahy vyplývá třetí rozdíl – rozdíl ve významu: **jsou to ty vůbec nejdůležitější právní záruky života, zdraví, osobní svobody a majetku, které člověk nebo občan v daném státě má**. Mírou jejich zachovávání a ochrany se posuzuje úroveň demokracie a svobody v daném státě.

Jak se orientovat v lidských a občanských právech

Rozdíl mezi lidskými a občanskými právy jsme si už vyložili v kapitole *Stát a občan*. Teď je třeba prozradit, jak si s ním poradit při četbě Listiny. Budete-li si ji pročítat, zjistíte, že v jednom případě se třeba říká, že **každý** má právo na život nebo že **nikdo** nesmí být mučen, a v jiném zase například, že **občané** mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách. Výrazy jako **každý**, **všichni**, **nikdo** odkazují k tomu, že dané právo nebo svoboda přísluší všem lidem bez rozdílu – říkáme, že jde o **lidské právo**. Naproti tomu výraz **občané** odkazuje k tomu, že dané právo nebo svoboda náleží jen těm lidem, kteří jsou také občany (státními příslušníky) daného státu – jde tedy o **občanské právo**.

V některých případech však Listina ještě dále upřesňuje další skupiny osob – například **cizince (azyl), národnostní a etnické menšiny, děti a mladistvé, ženy, zaměstnance nebo zdravotně postižené osoby.**

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Vysvětlete tři základní rozdíly mezi právy ve všeobecném smyslu a základními právy a svobodami.
2. V kterém dokumentu jsou v ČR upravena základní práva a svobody? Vzpomeňte si, v kterém roce byl tento dokument původně přijat a odkdy platí v ČR.
3. V čem spočívá rozdíl mezi lidskými a občanskými právy a jak je jazykově rozlišit?

Rovnoprávnost neznamená absolutní rovnost – rovnost ve výsledcích, ale rovnost před zákonem, který každému měří stejně, rovnost životních šancí.

V kapitole *Stát a občan* jsme se již zmiňovali o **rovnosti lidí před zákonem** (rovnoprávnosti) jako jednom ze znaků demokratického právního státu. V silách žádné společnosti není zaručit svým členům, že v životě dosáhnou všeho, co chtějí, ale **každý z nás má zaručeno právo požadovat od ní, aby všem poskytovala stejnou možnost usilovat o to, čeho chtějí dosáhnout.** Proto rovnoprávností lidí nemyslíme absolutní rovnost (rovnost ve výsledcích), ale „pouze“ **rovnost před zákonem, který každému měří stejně (tedy rovnost šancí či příležitostí).**

Nehraje přitom žádnou roli, že se jakožto lidské bytosti **různíme pohlavím, rasou, barvou pleti, jazykem, vírou nebo náboženstvím, politickým či jiným smýšlením, národnostním nebo sociálním původem, příslušností k národnostní nebo etnické menšině, rodem, majetkem** apod. Upírat někomu jeho rovná (stejná) práva kvůli některé z uvedených (nebo podobných) odlišností znamená jeho **diskriminaci**. Listina takovou diskriminaci výslovně zakazuje.

Můžete samozřejmě namítnout, že značné odlišnosti, které mezi lidmi existují – rozdílné společenské postavení, vliv, moc, respekt nebo popularita a samozřejmě také různé velké majetek – jejich rovnoprávnost určitým způsobem problematizují. To je pravda, lidé si nejsou rovni absolutně (například co do stejné životní úrovně), ale nic z výše uvedených rozdílů nesmí ovlivňovat jejich **právní postavení**: to je založeno na tom, že pro všechny platí stejné zákony stejně.

Sociální rozdíly mezi lidmi, o kterých jsme se tu zmínili, **jsou ovšem přirozené**: vyplývají z různé míry schopností, pracovitosti, inteligence, pevné vůle, podnikavosti a řady dalších osobnostních charakteristik člověka. Vyplývají ale samozřejmě také z míry životního úspěchu předků, kteří zde zanechali svým potomkům dobré nebo špatné výchozí podmínky pro jejich start do života, a rovněž třeba z náhody nebo štěstí.

Příčiny sociálních nerovností mezi lidmi jsou samozřejmě mnohem složitější, než jak jsme je zde velice stručně načrtli. Mohou mít také své temné stránky, související například s existencí nespravedlivých politických režimů a jejich ekonomických či politických elit, které využívají četné výhody na úkor svých spoluobčanů. Mohou mít také temné stránky související se zločinem. V obou případech samozřejmě nemůže být ani řeči o nějaké přirozenosti sociálních rozdílů – pak jde o nespravedlnost a bezpráví.

Přirozené sociální rozdíly se promítají do určitého rozdělení společnosti. **Velké skupiny lidí, které spojuje zejména jejich podobné sociální postavení** (výše příjmu, spo-

lečenský vliv, profesní kvalifikace, prestiž povolání) a **životní úroveň**, jež mu odpovídá, **tvoří sociální vrstvy**.

Zcela zvláštní je pak postavení příslušníků takzvaných elit. **Elitami** se zpravidla míní poměrně úzké skupinky lidí vybavené ve zcela mimořádné míře jakýmsi „sociálním kapitálem“ (tj. bohatstvím, vlivem, mocí, slávou nebo uznáním). To jim ve společnosti propůjčuje důležitou pozici nebo značný respekt.

Příklad možného rozdělení společnosti podle vrstev

<i>vrstva</i>	<i>další dělení</i>	<i>typická povolání příslušníků dané vrstvy</i>
horní	vyšší	špičky průmyslu a obchodu, vrcholní představitelé moci
	nižší	přední specialisté, vědci, manažeři, střední podnikatelé a obchodníci
střední	vyšší	drobní podnikatelé a manažeři, svobodná povolání (právníci, lékaři, umělci apod.)
	nižší	řadoví úředníci, větší zemědělci, vysoce kvalifikovaní dělníci
dolní	vyšší	středně kvalifikovaní dělníci, drobnější zemědělci
	nižší	nekvalifikovaní dělníci, zemědělství nádeníci, nezaměstnaní

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Vysvětlíte, co to znamená, že lidé jsou si rovni před zákonem.
2. Jaké existují příčiny sociálních nerovností a jaký je vztah sociální nerovnosti a rovnosti před zákonem?
3. Jaké další rozdíly, které se nesmějí stát důvodem diskriminace, mezi lidmi existují?
4. Co jsou to sociální vrstvy a co takzvané elity?

Zapamatujte si:

- ✓ Základní práva a svobody jsou lidská a občanská práva upravená ústavními zákony daného státu.
- ✓ Ústavním zákonem, který upravuje základní práva a svobody v ČR, je Listina základních práv a svobod.
- ✓ Základních práv a svobod se nelze dobrovolně vzdát, nelze je na nikoho převést, nezaniknou ani uplynutím času a nikdo (ani stát) je nikomu nemůže odejmout či zrušit.
- ✓ Rovnoprávnost neznamená absolutní rovnost – rovnost ve výsledcích, ale rovnost před zákonem, který každému měří stejně – tedy rovnost životních šancí.
- ✓ Všichni lidé jsou rovnoprávní. Nehraje přitom žádnou roli, že se jakožto lidské bytosti různíme rasou, národností, pohlavím, jazykem, náboženstvím, politickým či jiným smýšlením, rodem, majetkem nebo sociálním původem.
- ✓ Sociální rozdíly mezi lidmi jsou přirozené: vyplývají z různé míry schopností, pracovitosti, inteligence, vůle, podnikavosti a dalších osobnostních charakteristik člověka, dále z míry životního úspěchu předků, ale také z náhody nebo štěstí.
- ✓ Sociální vrstvy jsou velké skupiny lidí, které spojuje zejména jejich podobné sociální postavení a životní úroveň.